

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ БУКОВИНИ (40-І РОКИ XIV – ПЕРША ТРЕТИНА XVI СТ.)

У статті зроблений комплексний аналіз джерел з воєнно-політичної історії Північної Буковини у складі Молдавської держави, молдавсько-польських відносин щодо буковинських земель.

Ключові слова: Північна Буковина, Молдавська держава, воєнно-політичні відносини, Польща, прикордоння.

Початки і розвиток Молдавської держави, взаємовідносини її з сусідніми країнами у контексті історії Північної Буковини у середині XIV – першій третині XVI ст. стали відомі завдяки згадкам про них в актових матеріалах, нарративних та інших джерелах. Джерельна база для висвітлення теми досить широка, багата за своїм складом і містить значний інформаційний потенціал, ще недостатньо використаний дослідниками. А українсько-молдавські відносини означеного періоду ще маловивчені. Їхнє дослідження представляє, передусім, значний науковий інтерес і має також неабияку суспільну вагу. Все це разом актуалізує окреслену проблематику дослідження. При аналізі теми використовувався проблемний принцип.

Мета нашої розвідки полягає у комплексному аналізі джерел з воєнно-політичного становища буковинських земель у період з 40-х рр. XIV до першої третини XVI ст.

Реалізація мети дослідження зумовлює розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати актовий матеріал: дипломатичні акти, торговельні привілеї і їхні підтвердження, документи локальних органів державної влади та місцевого самоврядування.
2. Висвітлити нарративні джерела, тобто польські хроніки, слов'яно-молдавські літописи та ін.
3. Охарактеризувати археологічні і нумізматичні знахідки з території Сірето-Дністровського межиріччя в контексті історії Північної Буковини.

Вивчення військово-політичної історії Буковини у складі Молдавської держави доби пізнього Середньовіччя базується на використанні широкого кола різних за походженням та ступенем інформативності джерел, які можна поділити на декілька груп:

1. Актовий матеріал: дипломатичні акти, до яких належать міждержавні угоди, присяжні грамоти молдавських господарів і бояр, дипломатичне листування, охоронні грамоти, що видавалися особам, які виконували дипломатичні доручення тощо; торговельні привілеї і їхні підтвердження, якими визначалися загальні правила торгівлі, шляхи транспортування товарів, митні пункти, митні тарифи; документи локальних органів державної влади та місцевого самоврядування, в яких відобразилися деякі конкретні факти прикордонних стосунків, обставини перебування підданих однієї держави на території інших і т.п.
2. Нарративні джерела, тобто хроніки й літописи, які писалися у Польщі, Великому князівстві Литовському, Молдавській державі тощо.
3. Археологічні і нумізматичні артефакти, знайдені на території між верхів'ями Сучави і Середнім Дністром.

Одна з перших публікацій документів з проблем, що вивчаються, була здійснена в середині XIX ст. Київською археографічною комісією, яка збирала акти з історії «Західної Росії» [4]. До цієї збірки потрапило декілька грамот молдавських господарів і польських королів, які стосувалися відносин між двома державами, зокрема, це угода від 1388 р., укладена між Петру Мушатом і Владиславом II щодо позики останньому 4 тис. руб. фряжського срібла. Вона стала доказом того, що Шипинська земля на той час перебувала у складі Молдавії [4, с. 22 – 23]. Особливий інтерес становить грамота господаря Стефана I від 1394 р., в якій вперше було згадано про «городи» Шипинської землі, а саме: «про Цецин і про Хмелів» [4, с. 26 – 27]. Саме

в цьому виданні вперше було опубліковано грамоту господаря Олександра I Доброго, видану львівським купцем 8 жовтня 1408 р., але хибно датовану видавцями 1407 роком, де вперше згадується про місто Чернівці. Її оригінал належав відомому українському (львівському) історичному Д.Зубрицькому, який і надав Археографічній комісії копію грамоти [4, с. 30 – 32].

Відомий румунський археограф Б.Петрічейку-Хиджеу, який видавав періодичний збірник «Історичний архів Румунії», видрукував у ньому румунський переклад згаданої вище грамоти Олександра I Доброго для львівських купців [32, с. 130 – 132], а також опублікував декілька інших важливих актів, що стосувалися польсько-молдавських відносин. Значний інтерес представляє вміщений у цьому виданні «Урядовий інвентар документів, що збереглися у замку в Кракові і відносяться до румунів» [43, с. 49 – 65]. Власне, у цьому виданні вміщена лише частина інвентарю Королівського архіву, укладеного у 1682 р. за наказом короля Яна III Собеського і опублікованого Е.Рикачевським у 1862 р. Та його частина, яку видрукував Б. Петрічейку-Хиджеу, містить стислий виклад 105 актів, переважно угод, укладених між Польщею та Молдавією і Валахією, або таких, що стосувалися цих воєводств, з 1387 по 1572 рр. До речі, зміст деяких документів відомий лише за цим інвентарем, оскільки їхні оригінали і копії не збереглися. З іншого боку, «Історичному архіву Румунії» притаманні суттєві недоліки, які полягають у відсутності будь-якої логічної системи у подачі джерел. Публікація є сумішшю зовсім різних за часом написання, змістом, походженням та якістю документів і матеріалів, що вельми утруднює їхнє використання.

Перший спеціалізований збірник актів і грамот з історії міжнародних відносин Польщі з Молдавською державою у період правління династії Ягеллонів видав А.Яблоновський у серії «Історичні джерела» (Т.10.) [52]. Переважна більшість вміщених у збірнику матеріалів відображають еволюцію політичних взаємин Польського королівства й Молдавії, починаючи з 1387 р. В рамках окресленої тематики важливе значення мають повідомлення про трьохрічне правління та втечу із сім'єю до Львова угорського ставленика Юрія (Журжа), який був господарем Молдавії і, очевидно, контролював частину Шипинської землі [52, с. 155 – 156], а також відомості про напад загону кам'янецького і галицького старости Станіслава з Ходча на Молдавію, напевно, на землі Чернівецької та Хотинської волостей [52, с. 29].

Наступним за часом збірку актів з історії міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі в XIV – XVI ст. підготував і видав російський учений В.Ульяницький [28]. У ній досить ретельно підібрані документальні матеріали, які висвітлюють політику Польщі стосовно Молдавської держави і її північних волостей. Варто відзначити васальну грамоту претендента на господарський престол Івашка Мушата Владиславу II та Вітовту у Бересті від 25 березня 1400 р., в якій Івашко обіцяв відступити Польщі «Шипинську землю» [28, с. 11 – 12]. Це свідчить, по-перше, що вона перебувала під владою молдавського воєводи, і, по-друге, що польська сторона проявляла до неї особливий інтерес. До речі, саме в цій грамоті дана територія вперше згадана під назвою «Шипинська земля».

Значну частину польсько-латинських актів опублікував Н.Денсушіану (за участю О.Калужняцького) у декількох томах документальної серії, започаткованої відомим румунським археографом Є.Гурмузакі. В одному з них вміщено документи другої половини XIV – першої половини XV ст. [39], а саме: васальна присяга польському королю Владиславу II і королеві Ядвізі молдавського воєводи Петру I і його бояр від 26 вересня 1387 р. [39, с. 295 – 296], Любонельський договір про мир і союз між Польщею і Угорщиною від 15 березня 1412 р., в якому згадано і Шипинську землю [39, с. 485 – 486], угода княгині Маринки з намісником короля, воєводою львівським П. Одровонжем, а також з краківським каштеляном від 28 лютого 1444 р., в якій йшлося про обмін Шипинської землі на рівнозначні території у Польщі [39, с. 721]. В іншому – документи другої половини XV – початку XVI ст. [40], зокрема, це відомості про напад загонів старости галицького і кам'янецького Станіслава з Ходча влітку 1471 р. на молдавські прикордонні землі, мабуть, на Чернівецьку і Хотинську волості [40, с. 214], угода про мир і союз між Польщею і Молдавією від 12 липня 1499 р., в якій детальніше врегулювалися взаємовідносини Польщі та Молдавії у прикордонних областях [40, с. 714 – 719], тобто вирішення приватно-правових і прикордонних польсько-молдавських відносин було

віддано у відання чернівецького та хотинського старост з молдавського боку, а з польського – старості Кам'янця. На відміну від попередніх збірників, у цих виданнях подаються джерела і політичного, і господарського змісту, проте водночас тут відсутні наукові коментарі.

На значно вищому археографічному рівні здійснювалися публікації документальних джерел у ХХ ст. Декілька важливих збірників видав відомий румунський славіст І.Богдан [33, 38]. Особливо цінні акти, які безпосередньо стосуються історії польсько-молдавських військово-політичних відносин, зокрема і прикордонних, другої половини XV ст., вміщені в другому томі «Документів Стефана Великого», зокрема це угода про підтвердження сюзеренітету польського короля над усією територією Молдавії від 9 жовтня 1467 р., в якій згадано і старосту хотинського – Гояна [38, с. 296], а також документ, що засвідчував перебування у Чернівцях польського посла Миколая Фірлея від 3 – 5 листопада 1503 р. [38, с. 472 – 482]. Хоча більшість з них уже була опублікована у збірниках, згаданих вище, І.Богдан набагато точніше відтворив їхні тексти й уточнив датування окремих актів.

Високим науковим рівнем і повнотою відзначалася також публікація молдавських документів, здійснена професором Ясського ліцею М.Костекеску на початку 30-х років ХХ ст. [37, 41 – 42]. Вона охоплює джерела до 1457 р., причому документи зовнішньої політики правителів Молдавії містяться частково у 1-му томі – це єдина грамота молдавського господаря Юрія Коріятовича від 3 червня 1374 р. [41, с. 1], грамоти про надання земельних наділів господарем Олександром I своїм боярам та родичам, зокрема і в Шипинській землі [41, с. 98, 101 – 102]; а також займають увесь 2-й том видання, а саме: васальна присяга господаря Олександра I та його бояр на вірність польській короні, де серед молдавських бояр був і «пан Хотько Цяцинський» [42, с. 625], грамота господаря Петру Арона про підтвердження васальних зобов'язань щодо Польщі від 1 жовтня 1455 р., за якою Хотин і його фортеця залишались у складі Молдавії [42, с. 774], документ про польсько-молдавські переговори від 29 червня 1456 р. [42, с. 781 – 782], в якому йшлося і про волості Шипинської землі, господарська грамота від 1 квітня 1457 р. [42, с. 809 – 810], за якою на теренах Шипинської землі утворювались дві волості (Чернівецька і Хотинська), замість трьох колишніх (Цецинської, Хотинської та Хмелівської). Варто також відзначити його публікацію молдавських документів часів господаря Стефана IV (1517 – 1527), серед яких молдавсько-польська угода від 1519 р., в якій згадуються і старости буковинських волостей, а саме: хотинські – Гриневич і Талаба, та чернівецький – Петріка [33, с. 516 – 520], а також угода про взаємодію старост на прикордонні [33, с. 539 – 540], зокрема, на подільсько-хотинському і на коломиїсько-чернівецькому відтинках польсько-молдавського кордону. М.Костекеску супроводив їх коментарями та іншими необхідними поясненнями, а також перекладами сучасною румунською мовою.

Оскільки у середньовічній Молдавії як урядова використовувалася староукраїнська мова і саме нею була написана переважна більшість документів, молдавські грамоти викликали значний інтерес в українських мовознавців, які включали ці пам'ятки у збірники українських грамот XIV – XV ст. Зокрема, декілька таких актів опублікував професор В.Розов у збірці, видрукуваній у 1928 р. під егідою Постійної комісії історії української мови УАН, яку очолював академік А.Кримський [27]. До збірки увійшли, наприклад, три грамоти 1433 р., якими було оформлено васальну залежність молдавського господаря Стефана II (Стецька) від польського короля Владислава II Ягайла [27, с. 87 – 91].

Вітчизняні мовознавці і в другій половині ХХ ст. продовжували публікувати молдавські документи XIV – XV ст., написані староукраїнською мовою. Низку таких джерел, зокрема, торговельних привілеїв, які надавалися правителями Молдавії львівським і подільським купцям, опублікував В.Русанівський [26]. Незважаючи на те, що ці акти публікувалися й раніше, їхнє перевидання було здійснене на основі оригіналів і лише в окремих випадках, якщо оригінальні тексти не збереглися, – на основі завірених копій. Завдяки такому підходу В.Русанівський цілком адекватно відтворив лексику низки важливих документів.

Цього принципу не було застосовано при виданні збірки грамот XIV ст., укладеній М.Пещак, куди увійшло декілька актів, які відобразили початки військово-політичних відносин Польщі з Молдавською державою [7]. Їх було передруковано з «Документів», зібраних

Н.Денсушіану та О.Калужняцьким і виданих у колекції Є.Гурмузакі. Можливо, через це заголовок однієї з грамот, а саме № 52, містить суттєву неточність: валаського воєводу Мірчу Старого хибно названо молдавським воєводою, який «дозволяє львівським купцям торгувати в межах свого воєводства» [7, с. 104]. Отже, виходило, що купці одержали дозвіл торгувати в Молдавії, хоча йшлося про Валахію.

До речі, відома грамота молдавського господаря Олександра I Доброго, надана львівським купцям 8 жовтня 1408 р., неодноразово публікувалася у різних спеціальних збірниках. Зокрема, її текст у сучасній українській транскрипції було вміщено у збірнику документів і матеріалів з історії Львова [11, с. 20 – 22]. У перекладі російською мовою текст цієї грамоти подано у хрестоматії з історії середніх віків за редакцією академіка С.Сказкіна [29, с. 729 – 732], а також у збірнику з історії зв'язків народів СРСР та Румунії, в якому вміщено також ряд інших джерел, що стосуються військово-політичної історії Молдавії, а також її північних волостей [10].

Деяку додаткову джерельну інформацію, що стосується теми дослідження, містять і так звані слов'яно-молдавські грамоти XV – XVI ст., видані Інститутом історії АН Молдавської РСР [15]. Проаналізувавши зміст цих документів, можна дійти висновку, що різні претенденти на молдавський престол прагнули заручитися підтримкою окремих польських магнатів, надавали їм право власності на села, які були розташовані і на території Шипинської землі.

До згаданої вище збірки не ввійшли 4 грамоти молдавських господарів за 1443 – 1447 рр., виявлені румунськими археографами Л.Шиманським і Н.Чоканом у Головному архіві давніх актів у Варшаві [50, с. 173 – 185]. Вони адресувалися подільському старості і кам'янецькому каштеляну Д.Бучацькому з Язлівця. Серед них є і грамота, написана від імені господаря Молдавії Петра II у Хотині 15 липня 1446 р. [50, с. 182 – 183]. Однак найбільший інтерес викликає його лист, продиктований у замку Цецин 23 грудня 1447 р. [50, с. 184 – 185]. Фактично, це найдавніший документ, що зберігся в оригіналі, написаний на території, яка нині входить до складу Чернівців. Він підтверджує важливу роль Цецинського замку у польсько-молдавських прикордонних взаємовідносинах другої половини XIV – першої половини XV ст.

Нарешті, слід згадати спеціальну збірку документів з історії міжнародних відносин Молдавської держави, яку видав кишинівський дослідник І.Єремія [49]. У ній вміщено практично усі відомі на сьогодні договори, укладені між Польщею та Молдавією у період пізнього Середньовіччя і раннього Нового часу. Однак, на відміну від розглянутих вище збірників, в яких документи друкувалися, як правило, на основі оригіналів або старих копій, це видання містить передруки, зокрема, з публікації М.Костекеску, в тій частині, що стосується найдавнішого періоду (1387 – 1458 рр.), причому, тільки у перекладі румунською мовою.

У цілому слід зазначити, що проблема воєнно-політичної історії Буковини у складі Молдавії у другій половині XIV – першій третині XVI ст. порівняно добре забезпечена документальним матеріалом, який дає змогу глибоко дослідити специфіку взаємовідносин між середньовічними державами-сусідами Молдавії, враховуючи міжнародний контекст.

Існує також чимало нарративних джерел, у яких більшою чи меншою мірою відобразилися відносини між Молдавською державою, північномолдавськими (буковинськими) землями і Польським королівством, яке усілякими шляхами прагнуло загарбати ці території, у тому числі й території українських волостей (Чернівецької і Хотинської). Однак, у порівнянні з комплексом документальних матеріалів, вони можуть відігравати лише допоміжну роль – або через їхню неповноту й поверховість у висвітленні важливих подій, що характерно для слов'яно-молдавських літописів, або через відверту тенденційність, властиву деяким польським хронікам. І все ж, саме останні зберегли найбільше інформації з історії військово-політичних відносин на Буковині, зокрема, на польсько-молдавському прикордонні у період пізнього Середньовіччя. Адже у Польщі, на відміну від Молдавії, літописання мало давні й багаті традиції, починаючи ще з XI ст.

У дослідженні використано класичну «Історію Польщі» Яна Длугоша (1415 – 1480) [8, 41 – 42] і ряд уривків з його праці, які вміщувалися у вигляді додатків у різних збірниках і дослідженнях. Наприклад, великий фрагмент з твору Я.Длугоша з описом походу польського

війська у Молдавію і «битви біля Плонин» передрукував у своїй роботі О.Чоловський [68, с. 14 – 15]. Окрім того, «Історія» Я.Длугоша послугувала головним джерелом в описі подій XIV – XV ст. для таких відомих польських хроністів, як Бернард Ваповський, Марчін Кромер, Мартин Бельський та Матвій Стрийковський.

Низку уривків з «Історії Корони Польської і Великого князівства Литовського» Б.Ваповського [47], що стосувалася відносин між Польщею і Молдавією у XV ст., видрукував Л.Рогальський у додатку до своєї праці про Дунайські князівства [51]. Автор зазначив, що він скористався тритомним виданням (вийшло у Вільні 1847 р.) цього твору, перекладеного з латинської на польську мову.

У науковій бібліотеці Чернівецького університету зберігається друге видання «Польської хроніки» М.Кромера (бл. 1512 – 1589 pp.), перекладеної польською мовою [48]. Для ясності слід зазначити, що він походив з так званої Королівської Пруссії – тієї частини колишньої держави Німецького ордену, яка, згідно з Другим Торуньським миром, увійшла до складу Польського королівства. Провідну роль у цій важливій провінції відігравали єпископи Вармійської єпархії, каноніком якої був, до речі, М.Копернік. Незважаючи на прусько-німецьке походження, М.Кромер належав до патріотів Польщі та прихильників ідей Відродження. Свої твори він писав вишуканою латиною. Головна історична праця М.Кромера називалася «Про історію польського народу і його діяння» (1555 р.) [57, с. 75 – 76]. Вона видавалася потім німецькою і польською мовами. Слідом за Я.Длугошем, автор подав у ній чимало відомостей про відносини Молдавії з Польським королівством, починаючи з походу польського війська в Молдавію, а саме в «Шипинську землю» у 1367 р. М.Кромер багато в чому перейняв тенденційний погляд Я.Длугоша на історію Молдавії і її населення, вважаючи їхніми психологічними і ментальними особливостями грубість, войовничість і підступність [48, с. 629].

Іншим видатним хроністом і письменником був М.Бельський (1495 – 1575 pp.), який теж запозичив відомості про польсько-молдавські військово-політичні відносини другої половини XIV – XV ст. з твору Я.Длугоша [45 – 46]. Як колишній офіцер у війську коронного гетьмана Я.Тарновського, М.Бельський брав участь у збройних конфліктах з Молдавською державою, що дало йому змогу краще пізнати становище у цій країні. Хроніст прагнув до точності й об'єктивності у відтворенні фактів з історії військово-політичних польсько-молдавських відносин і, загалом, не ставився до молдаван так вороже, як «батько польської історії». До речі, на це звертали увагу молдавські літописці, які використовували працю М.Бельського. Зокрема, Г.Уреке, описуючи невдалий похід на Молдавію 1367 р. польських військ, зазначав, що молдавський літопис нічого не повідомляє про дану подію, «а ми не залишили це не відзначеним, тому що це може бути правдою. Адже хроніст Бельський не тримає сторону своїх і пише про поразку, яку зазнав воєвода Стефан, незважаючи на їхню (польську – О.Б.) допомогу, і про те, що всі вони там загинули» [54, с. 30].

Чимало фактів з історії польсько-молдавських відносин міститься й у хроніці М.Стрийковського (1547 – 1582 pp.) [53], який писав польською мовою. Він неодноразово проїжджав через територію Молдавії у складі різних дипломатичних місій, а також оглянув місце розгрому польської армії на Буковині в 1497 р., відвідав замок у Хотині [53, с. 302, 399], завдяки чому непогано знав географію, населення і загальне становище цієї держави. Наведені М.Стрийковським відомості заслуговують на довіру, хоча й вимагають співставлення з іншими джерелами. До речі, багато фрагментів з його хроніки, що стосувалися польсько-молдавських відносин XV – XVI ст., передрукував Б.Петрічейку-Хиджеу [44, с. 5 – 11].

Значно менше інформації з досліджуваної проблематики міститься у литовсько-руських літописах і хроніках. Зокрема, у «Хроніці Литви і Жемайтії» [30], яка охоплює період з 1351 по 1507 р., факти з історії відносин Молдавії з Польщею згадуються переважно у контексті подій, що відбувалися у Великому князівстві Литовському. Для прикладу, автор повідомляє про втечу князя Свидригайла до Молдавської держави і його повернення звідти близько 1446 р. [30, с. 89].

Окремі факти, що стосуються взаємин Польщі, Литви й Молдавії, повідомляються у так

званих білорусько-литовських літописах. Зокрема, Супрасльський літопис [25, с. 66] і літопис Рачинського [13, с. 160] містять згадки про володарів Поділля у другій половині XIV ст. – литовських князів Коріятовичів та їхні відносини з Польщею і Молдавією, зокрема, щодо прикордоння, у тому числі й про молдавського господаря Юрія Коріятовича, якого «волохове взяли собі воєводою і там його окормили» (тобто отруїли або вбили – О.Б.), а також про те, що під час наступу на Поділля війська великого князя Вітовта останній подільський князь Федір Коріятович «городи осади волохи». Тут також згадується про похід 1497 р. «Яна Ольбрахта, котрого потом волохове з війском його лядzkим поразили на Буковині (...)» [13, с. 166]. В Ольшевському літописі також є згадка про поразку поляків у Козьминському лісі 1497 р.: «короля Яна Ольбрахта волохи (тобто молдавани – О.Б.) поразили (завдали поразки. – О.Б.) на Буковині» [18, с. 192]. Автор Євреїновського літопису теж стверджував, що «волохове його (короля Яна Ольбрахта – О.Б.) поразили іменно на Буковині» [9, с. 233], також що «господар землі Молдавської і воєвода волоский були йому (князю Вітовту – О.Б.) послушни во всьом» [9, с. 231]. Загалом, ці стислі повідомлення свідчать про добросусідські і навіть союзницькі відносини між Молдавською державою і Великим князівством Литовським, а також про важку поразку у молдавсько-польській війні короля Яна Ольбрахта на Буковині 1497 р.

Зовсім мало відомостей про взаємини між Польщею і Молдавією містять так звані слов'яно-молдавські літописи другої половини XIV – першої половини XVI ст., перше повне видання яких здійснив за оригіналами уже згадуваний румунський археограф І.Богдан. Більш повне видання цих літописів підготували радянські дослідники у 1976 р. – теж за оригіналами і з урахуванням різночитань в окремих списках [21]. Однак, щодо історичних подій, які мали місце на території сучасної Чернівецької області в XV – XVI ст., то вони знайшли часткове висвітлення на сторінках слов'яно-молдавських літописів [56, с. 81 – 84].

Найбільш давнім слов'яно-молдавським літописом є так званий Анонімний літопис, відомий у літературі ще й під назвою «Бистрицького» [5]. Це єдине молдавське нарративне джерело, в якому детально і хронологічно точно, хоч і тенденційно, відображено хід подій 1497 р., особливо у тій частині, де мова йде про бої поблизу міста Чернівців. Інші взагалі не містять згадок про воєнні дії на підступах до міста і у ньому самому.

Досить інформативним слов'яно-молдавським літописом є Путнянський літопис, який зберігся у двох списках: перший – охоплює події з 1359 по 1526 р. [19], а другий – 1359 – 1518 р. [20], проте опис подій у них є досить стислим. Зокрема, згідно з останнім, битва 1497 р. відбулася в «край Козьминской Буковини» [20, с. 73]. Перший був знайдений наприкінці XIX ст. у Києві, а другий – на початку XX ст. у Петербурзі. Літопис переписаний у буковинському монастирі Путна і доповнений відомостями про нього.

До наших днів збереглися ще три списки літопису, складені, правдоподібно, для ознайомлення зарубіжних читачів, які цікавилися історією краю. Це: Слов'яно-молдавський літопис 1359 – 1504 рр. [22] – у якому події подані з утворення Молдавської держави до смерті молдавського воєводи Стефана III Великого; Слов'яно-молдавський літопис 1359 – 1512 рр. [23], у ньому досить детально описані дії Молдавської держави проти експансіоністської політики Османської імперії. Досить змістовним для дослідників є Молдавсько-німецький літопис 1457 – 1499 рр. [16, с. 36 – 54], в якому висвітлюється період правління Стефана III Великого з 1457 по 1499 рр., проте анонімний німецький перекладач доповнив текст літопису деякими новими відомостями, після чого він став ще інформативнішим. Цінний фактичний матеріал подається у Молдавсько-польському літописі [17, с. 105 – 124], в якому описуються події з 1359 по 1564 р., зокрема, це переклад польською мовою офіційного слов'яно-молдавського літопису, який був доповнений польським перекладачем цікавими даними про адміністративне управління, військову справу та іншими подіями про сучасну авторові Молдавську державу. Отже, всі вказані анонімні літописи містять у собі досить цікавий, цінний фактичний матеріал, зокрема, і щодо історії Буковини, що викладається у хронологічній послідовності, у чому полягає їх цінність як історичних джерел.

Також до наших днів дійшли ще кілька слов'яно-молдавських літописів XVI ст., які писалися ченцями. Зокрема, для даного дослідження надзвичайно цінним є Слов'яно-

молдавський літопис Макарія [24, с. 75 – 93]. Єпископ Макарій за дорученням молдавського господаря Петра Рареша продовжив Путнянський літопис і довів опис подій до 1551 р. Варто відзначити опис подій з 1504 до 1538 р., в якому мова йде про польсько-молдавські прикордонні відносини, боротьбу за Покутську землю, що, безумовно, зачіпало і територію буковинських волостей, а також про османо-молдавські військово-політичні взаємовідносини, зокрема про походи татар у Молдавію і її північні землі, про загарбання Молдавської держави султанською Туреччиною та ін.

Загалом ці джерела містять мінімальну кількість згадок про військово-політичні відносини на території Буковини другої половини XIV – першої третини XVI ст., однак вони дають чимало цінної інформації стосовно її історії досліджуваного періоду. Вони дозволяють уточнити хронологічні межі правління тих чи інших господарів Молдавської держави, їхні генеалогічні зв'язки, деякі історичні події тощо.

З огляду на це, як вже було сказано, пізніші молдавські літописці, зокрема Г.Уреке, значно повніше висвітлювали події на Буковині, оскільки широко використовували відомості, запозичені з польських хронік, передусім, М.Бельського та М.Стрийковського, хоча інтерпретували їхні повідомлення так, щоб у читачів не склалося враження про васальну залежність молдавських воєвод від польських королів [65, с. 285].

Цікаві відомості з історії польсько-литовсько-московсько-молдавських військово-політичних взаємовідносин перших десятиліть XVI ст. містяться на сторінках Львівського літопису [14], у «Краківській хроніці Молдавії XIII – початку XVII ст.» [36], «Літописі Землі Молдавської від створення світу до 1601 року» Н.Костіна [35], «Літописі Молдавської землі від воєводи Арона» М.Костіна [34] та «Хроніці європейської Сарматії» О.Гваньїні [6]. Ці джерела суттєво доповнюють повідомлення руських і слов'яно-молдавських літописів, зокрема з питань польсько-молдавських прикордонних взаємовідносин, починаючи з походу польського війська в Молдавію, а саме в «Шипинську землю» і «битви біля Плонин» 1367 р., розгрому польської армії на Буковині в 1497 р. тощо. Вони відображають також структуру державних посад у Молдавії та обов'язки посадовців тощо.

Багатими на фактичний матеріал є праці державних діячів Молдавії, зокрема, молдавського господаря Дмитрія Кантеміра. Він створив «Опис Молдавії» [12], в якому досить докладно описаний кордон Молдавської землі, її адміністративно-територіальний поділ, молдавські державні посади, військова справа і військо, а також у ньому міститься чимало даних про місто Хотин і Хотинську фортецю.

Частина документального матеріалу ще не опублікована. Це матеріали фондів: 131 [1 – 2] та 765 [3], які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у місті Львові: оригінали грамот (торговельні привілеї львівським купцям) 1434 і 1456 рр. Після Стефана III Великого такі привілеї вже не видавалися, тому що питання торгівлі між Польщею і Молдавією регулювалися міждержавними угодами.

Третю групу джерел становлять археологічні і нумізматичні артефакти, виявлені на території між верхів'ями Сучави і Середнім Дністром, які доповнюють дані актових і нарративних документів. Серед них – знахідки з Хотинської [66] та Зеленолипської фортець [63], Цецинського замку-вежі [59, 62, 64], с. Шипинці [55], с. Стрілецький Кут [58] тощо. Це, зокрема, монети молдавських господарів [60], іноземні грошові одиниці, військове спорядження та його рештки [61], зброя [69], ядра [67] тощо.

Отже, джерельна база з історії політичних, військових, торговельно-економічних відносин у Молдавії, а також в її північних волостях доби пізнього Середньовіччя представлена значною кількістю документальних і нарративних пам'яток, комплексне дослідження яких дозволяє глибоко і всебічно висвітлити зазначену проблему.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грамота молдавського воєводи Петра III львівським, Руської і Подільської землі купцям на право ведення вільної торгівлі в Молдавії від 29 червня 1456 р. // ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 160. – 1 арк.

2. Грамота молдавського воєводи Петра III львівським та іншим купцям на вільний в'їзд і торгівлю товарами в його країні після сплати мита від 15 січня 1456 р. // ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 131 – Оп.1 – Спр. 157. – 1 арк.
3. Петрушевич А. Про історичне минуле Болгарії, Греції, Молдавії, Сербії та України / [Нотатки. Рукопис] // ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 765. – Оп. 1. – Спр. 13. – 8 арк.
4. Акты, относящиеся к истории Западной России / [Собранные и изданные Археологическою комиссиею]. – СПб.: б. и., 1846 г. – Т.1: 1340 – 1506 гг. – 414 с.
5. Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг. // Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 24 – 34.
6. Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / Олександр Гваньїні / [упорядкув. та перекл. з пол. о. Ю. Мицик]. – 2-е вид., доопрац. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. — 1006 с.
7. Грамоти XIV ст. / [упорядкув., вступ. ст., комент. і словники-показчики М. Пещак]. – К.: Наук. думка, 1974. – 255 с.
8. Длугош Я. Грюнвальдская битва / Ян Длугош. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – 214 с.
9. Евреиновская летопись // Полное Собрание Русских Летописей. – М.: Наука, 1980. – Т. 35: Летописи белорусско-литовские. – С. 214 – 238.
10. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы: в 3 т. – М.: Наука, 1965. – Т.1. – 364 с.
11. Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник документів і матеріалів / [упорядники: У.Я. Єдлінська, Я.Д. Ісаєвич, О.А. Купчинський та ін.] – К.: Наук. думка, 1986. – 423 с.
12. Кантемир Д. Описание Молдавии / Дмитрий Кантемир. – Кишинев: Картя Молдованескэ, 1973. – 222 с.
13. Летопись Рачинского // Полное Собрание Русских Летописей. – М.: Наука, 1980. – Т. 35: Летописи белорусско-литовские. – С. 145 – 172.
14. Львовская летопись // Полное Собрание Русских Летописей. – М.: Наука, 1980. – Т.20. – Ч.2. – 485 с.
15. Молдавия в эпоху феодализма. – Кишинев: Штиинца, 1978. – Т.2: Славяно-молдавские грамоты XV – XVI вв. – 448 с.
16. Молдавско-немецкая летопись 1457-1499 гг. // Славяно-молдавские летописи XV - XVI вв. – М.: Наука, 1976 – С. 36 – 54.
17. Молдавско-польская летопись 1352-1564 гг.// Славяно-молдавские летописи XV - XVI вв. – М.: Наука, 1976 – С. 105 – 124.
18. Ольшевская летопись // Полное Собрание Русских Летописей. – М.: Наука, 1980. – Т.35: Летописи белорусско-литовские. – С. 173 – 192.
19. Путнянская I летопись 1359 – 1526 гг. // Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.:Наука, 1976. – С. 62 – 67.
20. Путнянская II летопись 1359 – 1518 гг. // Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.:Наука, 1976. – С. 68 – 74.
21. Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв./ [сост. Ф.А. Грекул., отв. ред. В.И.Буганов]. – М.: Наука, 1976. – 156 с.
22. Славяно-молдавская летопись 1359 – 1504 гг. // Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 55 – 59.
23. Славяно-молдавская летопись 1359 – 1512 гг. // Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 60 – 61.
24. Славяно-молдавская летопись Макария 1504 – 1551 гг. // Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 75 – 93.
25. Супрасльская летопись // Полное Собрание Русских Летописей. – М.: Наука, 1980. – Т. 35: Летописи белорусско-литовские. – С. 36 – 67.
26. Українські грамоти XV ст. / [підг. тексту, вступ. стаття і комент. В.М. Русанівського]. – К.: Наук. думка, 1965. – 163 с.
27. Українські грамоти / [вид проф. В.Розов]. – К.: З друкарні УАН, 1928. – Т.1. – 1921. – 174 с.

28. Ульяницкий В.А. Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV – XVI вв. / В.А. Ульяницкий. – М.: Тип. Университета, 1887. – 244 с.
29. Хрестоматия по истории средних веков / [под. ред. С.Д.Сказкина]. – М.: Соцэкгиз, 1963. – Т.2. – 732 с.
30. Хроники Литовская, Жмойтская и Быховца // Полное Собрание Русских Летописей. – М.: Наука, 1975. – Т. 32. – С. 15 – 127.
31. Челеби Э. Книга путешествия / Эвиль Челеби. – М.: Изд-во вост. литературы, 1961. – Вып.1: Земли Молдавии и Украины. – 338 с.
32. Archiva istorică a României / [Red. B. Petriceicu – Hăjdeu]. – București: Imprimeria statului, 1864. Anulu I. – 184 p.
33. Bogdan I. Documente moldovenești din. sec. XV și XVI în arhivul Brașovului. / Bogdan I. – București: Ed. Librăriei Socecie, 1905. – 1963 p.
34. Costin M. Cronica Terrae Moldaviae ab Aarone Principe. – București: SOCEG, 1912. – 228 p.
35. Costin N. Letopisețul țării Moldovei dela Zidirea lumii pîna la 1601. – București: Fundația regala, 1942. – 664 p.
36. Cronika Moldovei de la Cracovia. Sec. XIII – începutului sec. XVII / Ed. de C.Rezachevici. – București: Meronia, 2006. – 238, 37 p.
37. Documente moldovenești dela Ștefanică Voevodi (1517 – 1527) / [Publ. de M.Castăchescu]. – Iași: Brawo, 1943. – VI, 640 p.
38. Documente lui Ștefan cel Mare / [Publ. de I.Bogdan]. – București: Socec & Co, 1913. – Vol.2. – XXI, 611 p.
39. Documente privitoare la istoria Românilor. 1346 – 1450 / [Culesce de E.Hurmuzaki]. – București: s.e., 1890. – Vol. I., partea 2. – XLVIII, 889 p.
40. Documente privitoare la istoria Românilor culese de E. Hurmuzaki [Culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu]. – București: s.e., 1891. – Vol. II, partea 2: 1451 – 1510. – XLVII, 729 p.
41. Documentele moldavenești înainte de Ștefan cel Mare / [Publ. de M.Costăchescu]. – Iași: Viața Românească, 1931. – Vol.1. – XXXV, 557 p.
42. Documentele moldavenești înainte de Ștefan cel Mare / [Publ. de M.Costăchescu]. – Iași: Viața Românească, 1932. – Vol.2. – XXV, 956 p.
43. Extracțe din cronica polono-litvană a lui Mateiu Strykowski // Archiva istorică a României / [Red. B.Petriceicu-Hăjdeu]. – București: Imprimeria statului, 1865 – P. 5 – 11.
44. Inrentariu officialu de documentele depuse în castelul din Cracovia și relative la Romani // Archiva istorică a României / [Red. B.Petriceicu-Hăjdeu]. – București: Imprimeria statului, 1865. – T.II.– P. 49 – 65.
45. Kronica Marcina Bielskiego / [Wyd. K.J. Turowskiego]. – Sanok: K.Pollak, 1856. – T.1.– S. 1 – 699.
46. Kronica Marcina Bielskiego / [Wyd. K.J. Turowskiego]. – Sanok: K.Pollak, 1856. – T.2.– S.701 – 1222.
47. Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480 – 1535) / [Wyd. J. Szujski] // Scriptorum Regum Polonicarum. – Krakow, 1874. – S. 1 – 256.
48. Kronica Polska Marcina Kromera biskupa warmickiego. – Sanok: K.Pollak, 1857. – 760 s.
49. Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387 – 1858: Tratat / [Alcătuitor I.Ieremia]. – Chișinău: Universitas, 1992. – 376 p.
50. Șimanschi L., Ciocan N. Acte slavone inedite, din anii 1443 – 1447, privind istoria Moldovei / L. Șimanschi, N. Ciocan // Anuarul institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol». – Iași, 1974. – Vol.11. – P. 173 – 185.
51. Sprawy wołoskie, opisane przez Bernarda Wapowskiego / [B. Wapowski] // [Rogalski L. Dzieje kniastw naddunajskich, to jest Multan I Wołoszczyzny. – Warszawa: Nakładem i drukiem S. Orgelbranda, 1861. – S. 564 – 569.
52. Sprawy wołoskie za jagiellonow: Akta i listy / [Wyd. A.Jabłonowski]. – Warszawa, 1878. –

163 s.

53. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka I wszystkiej Rusi / [Maciej Strykowski]. – Warszawa: G.L. Glücksberg, 1864. – Т. 2. – 572 s.
54. Ureche G. Letopisețul Țării Moldovei (...) de la Dragoș-vodă pîna la Aron-vodă / [Ureche G.] // Ureche G., Costin M., Naculce I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici / Îngr. textelor, glosar și indici de T. Celac. – Chișinău: Hyperion, 1990. – P. 23 – 118.
55. Возний І.П. Будова оборонних споруд городищ Сирето-Дністровського межиріччя в II половині XIII – XIV ст. / Ігор Возний, Олексій Балух // Північне Причорномор'я і Крим в добу середньовіччя (XIV – XVI ст.): Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 10-літтю археологічних досліджень золотоординської пам'ятки в селі Торговиці. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2006. – С. 28 – 37.
56. Михайлина П.В. Висвітлення історії Північної Буковини XV – XVI ст. на сторінках слов'яно-молдавських літописів / Павло Михайлина // Український історичний журнал. – 1958. – №1. – С. 81 – 84.
57. Оболевич В.Б. История польской литературы (Средневековье, Ренесанс) / В.Оболевич. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 168 с.
58. Пивоваров С. Рицарський меч із Стрілецького Кута / Сергій Пивоваров, Іван Бульбук // Свобода слова. – 2003. – Ч. 96 (118). – 20 листопада.
59. Пивоваров С. Нові матеріали до історії стародавнього Цецина / Сергій Пивоваров // Буковина – мій рідний край: III іст.-краєзн. конф. молодих дослідників, студентів та науковців: Матеріали (17 травня 1998 р.) / М-во освіти і науки України, Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича [та ін.]. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – С. 20 – 22.
60. Пивоваров С. Нумізматичні пам'ятки Буковини (античний та середньовічний час) / Сергій Пивоваров. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 248 с.
61. Пивоваров С.В. Озброєння воїна XIV ст. з Середнього Подністров'я (за даними археологічних розкопок в с. Зелена Липа) / Сергій Пивоваров // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія: Зб. наук. ст. – Чернівці: Рута, 2003. – Ч.1. – С. 120 – 124.
62. Пивоваров С. Пам'ятки археології на території міста Чернівці / Сергій Пивоваров // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини / наук. ред. Добржанський О.В. – Чернівці, 2004. – Вип. 229 – 230. – С. 82 – 87.
63. Пивоваров С.В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі / Сергій Пивоваров // Археологічні студії. – К. – Чернівці, 2003. – Вип.2. – С. 204 – 215.
64. Пивоваров С. Цецинська кам'яна вежа: з історії середньовічних поселень на території Чернівців (XIII – XV ст.) / Сергій Пивоваров, Андрій Федорук // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини / наук. ред. Добржанський О.В. – Чернівці: Рута, 2006. – Вип. 323 – 324. – С. 80 – 85.
65. Руссев Е.М. Творческое восприятие польской историографии боярским летописанием Молдавии / Евгений Руссев // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в.: Проблемы взаимоотношений Польши, России, Украины, Белоруссии и Литвы в эпоху Возрождения. – М., 1976. – С. 283 – 291.
66. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Борис Тимошук. – К.: Наук. думка, 1982. – 206 с.
67. Федорук А. Кам'яне ядро з городища XIV ст. в Зеленій Липі / А.Федорук // Археологічні студії. – К. – Чернівці, 2008. – Вип. 3. – С.29 – 39.
68. Czołowski A. Początki Moldawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359 / A.Czołowski. – Lwów, 1890. – 30 s.
69. Postică G. Două tunuri de bronz din perioada lui Ștefan cel Mare descoperite în cetatea Orheiului Vechi / Gheorghe Postică // Arheologia Moldovei. – București: Editura Academiei Române, 2005. – XXVII. – P. 165 – 176.

Балух А. Источники истории Буковины (40-е годы XIV-первая треть XVI вв.).

В статье сделан комплексный анализ источников по военно-политической истории Северной Буковины в составе Молдавского государства, молдавско-польских отношений, касающихся буковинского края.

***Ключевые слова:** Северная Буковина, Молдавское государство, военно-политические отношения, Польша, пограничье.*

Balukh O. Sources of history of Bukovina (40s XIV- the first third XVI centuries).

The body of the article goes on to analysis of sources on military and political history of Northern Bukovina as part of the Moldavian state, Moldavian-Polish and Moldavian-Turkish relations that affected our region.

***Keywords:** Northern Bukovina, Moldavian state, the military-political relations, Poland, borderlands.*

Одержано 21.05.2013